

Integrációelméletek

Az integráció-elméletek az integrációs folyamat megértését és az arról való véleménycserét lehetővé tevő modelleket és fogalmi konstrukciókat hoznak létre. **Funkciójuk, hogy leírják és megmagyarázzák a jelenségeket, és megkíséreljék megjósolni a jövőbeli eseményeket.**

Az egyes integrációelméletek jellemzően az európai integráció egy-egy fejlődési szakaszához kapcsolhatók. A második világháborút követően a föderalizmus elmélete uralkodott, amely arra kereste a választ, hogy milyen esélyei vannak egy európai föderáció (Európai Egyesült Államok) kialakításának, és az hogyan valósítható meg. Az 1950-esévek a (neo)funkcionalizmus térhódítását hozta: a föderáció azonnali megvalósítása helyett az integráció fokozatos, szakpolitikáról szakpolitikára terjedő lehetőségét vizsgálták, aminek példáját a nehéziparról az atomenergia-iparra, majd az általános gazdasági együttműködésre áttérjedő szupranacionális együttműködés nyugat-európai megvalósulásában látták. Az 1960-as évek válsága, amit elsősorban *de Gaulle* francia köztársasági elnök Európa-politikája váltott ki, kitermelte a kormányköziség elméletét. Az 1980-as évektől nyert teret az institucionalizmus, amely az európai intézményrendszer aktivitását hangsúlyozta (és cáfolta követő, semleges szereplőként való azonosítását). A 2000-esévek, különösen a 2008-as válság és azt követő válságkezelés, valamint a Brexit az Európai Unió újraértelmezéséhez vezetett: megjelentek a differenciált integráció elméletei, valamint megjelent a dezintegrációról való elméleti gondolkodás.¹

Az (euro)föderalizmus:

- A II. világháborút követő időszak egyik meghatározó integrációelmélete a funkcionalizmus és neofunkcionalizmus mellett. **Képviselőit ma is megtaláljuk mind az európai politikai elitben, mind az európai uniós szakirodalom képviselői között.**
- **A föderalisták célja az egyesült Európa létrehozása,** amit elsősorban nem nemzetközi szerződésekkel és új intézményi struktúrával kívánták elérni, hanem abból indultak ki, hogy **a nemzeti politika mechanizmusai és intézményei átvihetők a regionális együttműködés szintjére.**²
- Az elérendő célok között szerepelt **a hatalmi ágak szétválasztása** és egyensúlyának biztosítása regionális szinten, valamint **az uniós intézmények és a nemzeti kormányok között a feladatok optimális megosztása.**³
- Különösen nagy hangsúlyt fektettek a **jogegységesítésre.** Az eredetileg ambiciózus jogegységesítési elveket dédelgető Bizottságot azonban a tagállami reakciók annak belátására kényszerítették, hogy az egységesítés, sőt még a kiterjedt harmonizáció is lehetetlen. Ebből a felismerésből eredeztethető a **kölcsönös elismerés elve,** amely

¹ Arató Krisztina: Integrációelméletek (történelmi perspektívában) In: Arató Krisztina – Koller Boglárka (szerk.): Az Európai Unió politikai rendszere Dialóg Campus Budapest, 2019. 186-187.o.

² Kende Tamás: Integrációs elméletek In: Kende Tamás- Szűcs Tamás (szerk.): Európai közjog és politika Complex Kiadó Budapest, 2006. 160.o.

³ Uo.

Az Európai Unió politikai és intézményrendszere 1. lecke (45-50 perc)

fenntartva a tagállami jogrendszerek autonómiáját, átjárást biztosított egyikből a másikba.⁴

A kölcsönös elismerés elve alapján a nemzeti jogszabályok összehangolásának szükségessége nélkül válik lehetővé az áruk és szolgáltatások szabad áramlása. A közlemény meghatározza az elv alkalmazása során felmerülő problémákat, valamint e problémák kezelési módjait. A kölcsönös elismerés elve azt jelenti, hogy a valamely uniós országban jogszerűen értékesített termék másik uniós országban is értékesíthető, még akkor is, ha a termék nem felel meg az összes műszaki szabálynak (kivételet képeznek ez alól egyes szigorúan meghatározott körülmények).⁵

- A föderalisták számára központi jelentőségű, hogy az EU közvetlenül vethessen ki adót a tagállamokban, és így ne függjön a nemzeti kormányok uniós költségvetésbe befizetett hozzájárulásaitól.⁶
- **Az európai integráció föderalista értelmezésének legismertebb alakja Altiero Spinelli**, aki ideológusként és politikusként egyaránt nagy szerepet játszott az európai integráció történetében. Szerinte Európa föderális átalakítása megteremtheti a közös célok elérésének ideális módját, a szakpolitikák működtetésének megfelelő környezetét, a döntési szintek (tagállami-közösségi) közötti munkamegosztás világos megkülönböztetését, és minden döntési szinten a demokratikus működés záloga lehet.⁷

Az elmélet gyenge pontjai:

- **Sem az uniós szinten belül, sem az uniós és a nemzeti szint között nem alakultak ki világos hatalommegosztási szabályok.** Uniós szinten három szervnek van különböző jellegű jogalkotási hatásköre (Európai Parlament, Európai Bizottság és a Tanács), míg valóságos végrehajtó hatásköre egyetlen szervnek sincs. A nemzeti szint és az uniós szint között az utóbbi javára és elsősorban a nemzeti parlamentek, valamint a nemzeti szint alatt elhelyezkedő szubregionális alakulatok kárára ment végbe hatáskör-átrendeződés. Egy föderációban a hatalom megosztott: a föderális szervek nem a tagállami szervek felett állnak, hanem jól elkülönített hatáskörökkel rendelkeznek. Ez azt jelenti, hogy a szövetségi hatáskörbe tartozó ügyekben a föderáció saját helyi szervein keresztül közvetlenül kapcsolatba kerülnek a polgárokkal. Ezzel szemben az EU csak a nemzeti kormányok árnyékában tűnik fel, kivéve a normatív aktusokat, amelyek azonban nem különülnek el a világosan a tagállami jogszabályoktól.
- **A föderalistáknak az Európai Parlamenthez és annak közvetlen választásához fűzött reményei is füstbe mentek, hiszen az alacsony részvételi arányok miatt a közvetlen választás nem teremtett erős demokratikus legitimitációt.**⁸

⁴ Uo.

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3A121001b> (2020.05.03.)

⁶ Uo. 161.o.

⁷ Arató 2019. 187.o.

⁸ Kende Tamás 2006. 161.o.

Az Európai Unió politikai és intézményrendszere 1. lecke (45-50 perc)

A funkcionalizmus és neofunkcionalizmus:

A funkcionalizmus meghatározó alakja David Mitrany, aki az „Egy működő békerendszer” c. művében fejtette ki főbb állításait):

- **A fennálló államközponjú nemzetközi rendszer magában hordozza a háborút, amit csak egy nem állami jellegű struktúra felépítésével lehetne kiküszöbölni.** Mivel a nemzetállamok nem pótolható szereplői a nemzetközi rendszernek, ezért rövidtávon nem a felszámolásukra, hanem az összefogásukra kell törekedni.
- Az emberek csak akkor élnek békében, ha legalább "szerényen kielégítik" igényeiket, és mivel **a nemzetállam már nem képes kielégíteni az emberiség természetes igényeit (lakás, élelmezés, közlekedés) globális funkcionális szervezeteket** – köztük egy világkormányként működöt – **szükséges kialakítani. Mitrany elmélete tehát elsősorban nem a regionális, hanem a globális integrációra összpontosít.**
- **Az államok közötti együttműködést a gazdaság politikailag nem ellentmondásos területein kell elkezdni.** Az integráció idővel olyan közösségi érzéseket teremthet, amelyek jelentéktelenné teszik a határokat, és ennek révén az állam iránti lojalitás a szükséglet-kielégítés központjának áthelyeződésével átirányul a szupranacionális szférába.
- A világkormány azokat a feladatokat látná el, amelyek alsóbb szinten megoldhatatlannak bizonyultak.⁹

Az elmélet gyenge pontjai:

- **Az európai integráció nem a Mitrany által politikamentes területekből indult ki,** és a tapasztalat szerint nincsenek politikailag ellentmondásmentes területek.
- A funkcionalizmus a gazdasági liberalizmust favorizálja, azonban a háború utáni Nyugat-Európa gazdaságtörténete az állami beavatkozás története (lásd a jóléti államok kialakulását).
- **Az állam nem került a nemzetközi kapcsolatok perifériájára** és az alapvető szükséglet-kielégítés sem került szupranacionális szintre.¹⁰

A neofunkcionalizmus szolgáltatta az európai integráció eddig legátfogóbb magyarázatát, nem csak leíró, hanem programalkotó elmélet is. **Legismertebb képviselői Ernst B. Haas és Philippe Schmitter.**

- **Elfogadja a funkcionalizmus számos tételét:** a nemzetállamok tehetetlenségét, a technokratikus irányítás fontosságát, a gazdasági ágazatokban végrehajtott integráció átcsordulását más területekre, a döntési központok áthelyeződésével a polgárok lojalitásának és a lobbis tevékenységnek az áthelyeződését közösségi szintre.
- **A funkcionalizmustól eltérő jegyek:** a globális szemlélet helyett a regionális integrációra összpontosít; a létrejövő integrációnak jóléten kívül a külső biztonságot is biztosítani kell; a politikai integráció megvalósítását tartja szükségesnek Európában.
- Számos integrációelméleti fogalmat hoz létre az irányzat:

⁹ Kende Tamás 2006. 157-158.o.

¹⁰ Uo. 158-159.o.

1. **Funkcionális spill-over** (átcsordulás): a gazdaság valamely fontos szektorában végrehajtott integráció következményeként integrációs szükséglet keletkezik más ágazatokban. A neofunkcionalizmus nagy hangsúlyt helyez arra, hogy az alapító szerződések a gazdaságra koncentráljanak, a továbbszordulás eredményeként az integráció először kiterjed a társadalomnak a gazdasághoz közvetlenül kapcsolódó szektoraira, majd a politikum világába is. E megközelítésben egyenes út vezetett a Schumann-nyilatkozattól a Maastrichti Szerződésig: a szén-és acélszektorban bekövetkezett integráció vezetett fél évtizeden belül a vámunió, a közös politikák, majd három évtizeden belül pedig a politikai unió alapjainak kialakulásához. **A fogalom determinisztikus jellegét mutatja, hogy a gazdaság egyes szektoraiban beindult integrációs folyamatot szinte megállíthatatlannak tekinti.**
2. **Politikai spill-over:** a döntési hatáskörök Brüsszelbe kerülésével egyre több szereplő (a szervezett érdekvégyesítő csoportok, politikai pártok, szakszervezetek) figyelme és lojalitása is egyre inkább Brüsszel felé fordul. Ez a folyamat több neofunkcionalista gondolkodó szerint magában foglalja az integrációs folyamat végállapotaként a föderációt.
3. **Irányított spill-over:** de Gaulle Közösség elleni fellépése nyomán jött létre, az integráció automatizmusát hirdető spill over módosításának tekinthető. Két társadalmi jelenséget tart fontosnak: egyrészt az integráció során az integrálódó társadalmak egy tanulási folyamaton mennek keresztül, szolidaritás alakul ki a társadalmak elitjei között, így az integráció a gazdasági automatizmusok mellett különböző társadalmi csoportoktól is lendületet kap. Másrészt fokozott jelentősége van a Tanácsban és a Bizottságban meghozott új integrációs fázisokat nyitó politikai döntéseknek.¹¹
4. **Földrajzi spill-over:** az integráció folyamatos bővülését, az egyre növekvő számú tagállamra való kiterjedését jelzi. Amellett, hogy a kezdeti 6 alapító tagállamról a 2010-es évekre 28-ran növekedett a tagállamok száma.¹²
5. **Kulturális spill-over:** az integrációs intézményrendszerben való együttműködés és a közösségi programok (például az Erasmus) következtében a tagállamok polgárai egyre jobban megismerik – és elfogadják – egymást, s a nemzeti identitás mellett megjelenik az európai identitás is.¹³
6. **Engrenage:** a döntéshozó elitek az integráció során fokozottan integrálódnak, és a nemzeti bürokráciák europaizálódnak. Ez a folyamat az Unió döntéshozatalát adott esetben pozitívan befolyásolhatja, hiszen az egymást jól ismerő elitek még bonyolult politikailag érzékenyebb kérdésekben és helyzetekben is megállapodásra tudnak jutni.
7. **A válságokon keresztüli fejlődés koncepciója:** a szektorális egyenlőtlenségekkel kísért fejlődés válságszerű feszültségeket okozhat a tagállamokban, amely választás elé állítja a tagállamokat, hogy továbblépnek az integráció elmélyítésében, vagy teljes egészében elhagyják a folyamatot. A koncepcióhoz kapcsolódik a következő fogalom:

¹¹ Kende Tamás 2006. 163- 164.o.

¹² Arató 2019. 189.o.

¹³ Uo.

Az Európai Unió politikai és intézményrendszere 1. lecke (45-50 perc)

8. **Locking-in:** az integrációs folyamat során a tagállamoknak és a döntéshozóknak egyre kevésbé van lehetőségük kiszállni az integrációból. A megközelítés egy hosszú csővel modellezi az integrációs folyamatot, amelynek résztvevői csak előre kúszhatnak. Hátrálni nagyon nehéz, megfordulni pedig lehetetlen.
9. **A szupranacionalitás fogalma** az Unió vezetésére vonatkozik, amely attól tekinthető nemzetek fölöttinek, hogy nem nemzetileg elkötelezett állami hivatalnokok, hanem speciálisan kiválasztott, az EU érdekében eljáró technokraták irányítják az integrációt.

A neofunkcionalizmus tehát az integrációt olyan dinamikus és öngerjesztő folyamatnak tekinti, amelyben az egyik integrációs fokozat kialakulása szükségszerűvé teszi az újabb integrációs lépések megtételét, mert ezek hiányában a korábbi lépések vagy nem lesznek fönnttarthatóak, vagy nem lesznek hatékonyak, vagy pedig olyan súlyos belső instabilitást okoznak a részt vevő államban, amely kizárólag a további integrációval vagy az abból való kilépéssel oldható fel.¹⁴Ez utóbbi azonban gazdasági okokból és az elitek europaizáltsága miatt rendkívül nehéz folyamat (lásd Brexit).

Az elmélet gyenge pontjai:

- a spill-over koncepció sikere vegyes: a funkcionális spill-over a folyamatokat pontosan írja le, elméletét teljeséggel igazolták a tényleges folyamatok, bár az is kiderült, hogy érvényessége a közösségi gazdaság általános dinamizmusán is múlik. Ezzel szemben a politikai spill-over nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az irányított spill-over sikerét beárnyékolta, hogy a Bizottság többször belebukott közvetítői szerepébe.
- a pártatlan technokrata vezetés ideája is megkérdőjelezhető, hiszen a biztosok és a Bizottság nem vált a tagállamoktól teljesen független apolitikus szervvé, ráadásul a technokratikus vezetésből következik a demokráciadeficit problémája.¹⁵

A kormányközi és a liberális kormányközi megközelítés:

A kormányközi megközelítés a nemzetközi viszonyok realista irányzatának az integrációs törekvésekre alkalmazott elmélete, amely fénykorát az euroszklerózis (1966-1985) idején élte. Fő képviselői *Stanely Hoffmann* francia-amerikai politológus. A realizmus és ennek nyomán a kormányközi elmélet az államot egységes, a belső és a nemzetközi politika szféráját hermetikusan elválasztó politikai szereplőnek, a nemzetközi politika kizárólagos szereplőjének tekinti. A nemzeti érdek a nemzetközi politikában alapvetően konfliktusokon keresztül érvényesül. A politika zéró összegű játszmának tekinthető, amelyben az egyik állam nyeresége szükségszerűen egy másik veszteségét jelenti.

¹⁴ Kende Tamás 2006. 164-165.o.

¹⁵ Uo.

Az Európai Unió politikai és intézményrendszere 1. lecke (45-50 perc)

- Az EU-n belüli alkuk a pusztán nemzeti érdekek termékei, és az adott hatalmi konstellációkban a tagállamok közötti konkrét erőviszonyokat tükrözik.
- A nemzetállamot mellőző globális, illetve regionális szervezet létrehozására irányuló kísérletek hiábavalóak, mivel nem számolnak a nemzetek sokszínűségével, a nemzeti bürokráciák fennmaradásával, és nem képesek a nemzetállam működőképes alternatíváját felvázolni.¹⁶

A '90-es években jelent meg a liberális kormányközi megközelítés. Legismertebb képviselője *Andrew Moravcsik* harvardi professzor. Szerinte az EK sikeres kormányközi rezsimként értelmezhető, amelyet politikai alkukon keresztül hoztak létre a gazdasági interdependencia kezelésére. Ennek a nemzetközi rezsimnek a leírására nincs szükség sui generis elméletre, mert bár maga egy sui generis intézmény, magyarázatára alkalmasak a korábbi elméletek is.

A liberális kormányközi elmélet lényegét három elem adja:

- **a racionális állami magatartások elmélete:** az államok mindig racionálisan viselkedve, az utilitaritás (hasznosság) elve alapján választják ki céljaikat és az eszközeiket.
- **a nemzeti preferenciaformálás liberális elmélete:** az individuumok és a társadalmi szervezetek aktív közreműködésével alakul ki a nemzeti preferenciák rendszere.
- **az államközi tárgyalások intergovernmentalista elmélete:** a kialakított nemzeti preferenciákat a kormányok egymás közti tárgyalásokon érvényesítik.

Moravcsik szerint az erős szupranacionális intézmények nem antitézisei a kormányközi elméleteknek, hanem épp ellenkezőleg, a szuverén államok saját maguk által irányított együttműködését igazolják. Az EU és annak szupranacionális szervei két úton is erősítik a nemzeti kormányok pozícióit. **Egyrészt növelik az államközi alkufolyamatok hatékonyságát**, hiszen az intézményesített döntéshozatali eljárások, az egységes végrehajtás és annak felügyelete csökkentik a megállapodások létrejöttének és betartásának költségeit. **Másrészt a politikusok a közösségi politikák legitimitációt kihasználva több függetlenségre tehetnek szert a belpolitikában** (a szükségszerű, de kellemetlen intézkedéseket a kormányok gyakran mint brüsszeli döntést kommunikálják, amibe nekik semmilyen beleszólásuk nem volt). **Az integráció nem permanens és önmagától elmélyülő folyamat, hanem a tagállamok által szabályozott együttműködés, amely mára eljutott a végső fokára.**¹⁷

Az elmélet hiányosságai:

- **Az irányzat szem elől tévesztette, hogy létezhetnek ágazati jellegű transznacionális érdekek**, amelyek révén az azokat megjelenítő nemzeti szervek közösségi szinten közelebb kerülhetnek egymáshoz, mint saját nemzeti bürokráciájuk más ágazataihoz.

¹⁶ Uo. 167.o.

¹⁷ Uo. 169-170.o.

Az Európai Unió politikai és intézményrendszere 1. lecke (45-50 perc)

- Az elmélet figyelmen kívül hagyja az integráció belső dinamikáit és az uniós intézmények, pl. az Európai Bíróság döntéseinek az integráció fejlődésére gyakorolt hatását.

Az összehasonlító politika elméletei:

A '90-es évek elején az Európai Unió megalakulásával jelent meg az integráció-elméletek újabb generációja, amely az EU-t már nem a nemzetközi politikai dimenzióba helyezve vizsgálja, hanem az EU-t egy integrált politikai entitásnak tekintve egy állam politikai berendezkedéséhez hasonlóan kezeli. **Simon Hix** arra hívta fel a figyelmet, hogy bár az EU nem egy weberi értelemben vett állam, de politikai rendszere, törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató intézményei, jogi normái, illetve a mindennapokat meghatározó szakpolitikái egyfajta politikai rendszerré minősítik, aminek vizsgálatához az összehasonlító politika eszközei alkalmasak.¹⁸ Az összehasonlító politika elméletei közül elsősorban az institucionalizmus és a többszintű kormányzás elmélete érdemel kiemelés.

- **Az institucionalizmus** kiindulópontja, hogy az Európai Unió intézményei nem pusztán végrehajtó reaktív szerepet töltenek be, hanem az integráció aktív alakítói is. Az egységes piac kialakításában kiemelt szerepe volt az uniós intézményrendszernek, elsősorban a szupranacionális jellegű és uniós érdekeket képviselő Európai Bizottság és Európai Bíróság. **Az Európai Bizottság szerepe általánosságban is kiemelendő**, hiszen mint a döntéshozatali folyamat kezdeményezőjeként javaslataiban döntési opciókat dolgozhat ki, és így befolyásolni tudja valamennyi döntési alternatívát.¹⁹

- **A többszintű kormányzás elmélete (multi-level governance theory- MLG)** az EU-ra mint komplex intézményi és politikai struktúrára tekint, amelyet a különböző szereplők folyamatos interakciója jellemez. **Gary Marks** szerint az európai integráció eredményeként egy olyan többszintű kormányzati rendszer jött létre, ahol folyamatos az interakció a nemzeti (jellemzően a kormányok), illetve a szupranacionális (azaz uniós), valamint a szubnacionális (regionális és helyi) szereplők között. Az EU ebben az olvasatban egymáson átnyúló, többszintű politikai hálózatok rendszer, amelyben a kormányok nem teljes mértékben urai a helyzetnek, a szupranacionális intézmények, mint a Bizottság, az EP jelentősen befolyásolják az integráció menetét és a szakpolitikák alakulását.²⁰

Az európai integráció kortárs elméletei:

Az Európai Uniót az elmúlt több mint egy évtizedben érő válságok (a 2008-2009-es gazdasági és pénzügyi válság, amely az euró zóna válságát eredményezte, valamint a Brexit) **kitermelték az integrációelméletek legújabb irányzatait, a differenciált integráció és a dezintegráció teóriáit.**

A differenciált integráció kiindulópontja, hogy maga az EU-tagság immár sokféle lehet, **különböző klubokhoz tartozást rejthet magában.** Magyarország például tagja az Európai

¹⁸ Uo. 174.o.

¹⁹ Arató 2019. 192-193.o.

²⁰ Kende 2006.176.o.

Az Európai Unió politikai és intézményrendszere 1. lecke (45-50 perc)

Uniónak és a Schengen-övezetnek, de nem euró zóna-tag, Románia tagja az EU-nak, de nem tagja a Schengen-övezetnek és az euró zónának sem, Norvégia nem tagja az EU-nak, de része az Európai Gazdasági Térségnek és a schengeni együttműködésnek.

A differenciált integráció olyan együttműködést jelent, amelyben államok (tagállamok vagy külső államok) és/vagy helyi közösségek vesznek részt, s ez az Európai Unión belül és kívül különböző politikai és jogi kötelezettségvállalások keletkezését és különböző politikai közösségek létrejöttét eredményezi.²¹

A differenciált integráció lényegében arra teremt lehetőséget, hogy azok a tagállamok (vagy harmadik országok), amelyek egy adott területen szorosabb együttműködést kívánnak létrehozni, megtehessék ezt anélkül, hogy a vonakodó tagállamok kényszerítve lennének a szorosabb együttműködésben való részvételre. A differenciált integráció tehát egyfajta rugalmasságot, flexibilitást biztosít az európai integráció fejlődése területén, amely az egyre nagyobb létszámú – és ennél fogva egyre heterogénebb érdekekkel bíró – tagállamok miatt lényegében az integráció továbbfejlesztésének egyetlen járható útja.

Másrészről viszont a differenciált integráció azt a kérdést is felveti, hogy az egyre több „klubból” álló EU nem vezet-e végül el az unió széteséséhez. (A differenciált integráció kérdésével későbbi lecke foglalkozik részletesebben).

A dezintegrációelméletek alapvetően tagadják, hogy az integráció egy visszafordíthatatlan folyamat lenne, és a főleg még a kérdésfeltevésre koncentráló teóriák azt vizsgálják, hogy a dezintegrációnak milyen okai, feltételei, következményei és végállapota lehet.²²

²¹ Koller Boglárka: Klubragságok az EU-ban. A differenciált integráció gyakorlati és elméleti vonatkozásai *Politikatudományi Szemle* 2012 21. évf. 1. szám 32-57.o. 34.o.

²² Arató 2019. 195.o.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi az euroföderalisták végső politikai célkitűzése?
2. Mit jelent a kölcsönös elismerés elve?
3. Mik a föderalizmus elméletének gyenge pontjai?
4. Ki a funkcionalizmus atyja?
5. Mit értünk a funkcionális, a politikai, az irányított, a földrajzi és a kulturális spill over fogalma alatt?
6. Mire vezeti vissza az integráció eredményeit a kormányközi elmélet?
7. Melyek a liberális kormányközi elmélet alapvetései?
8. Mit értünk a többszintű kormányzás alatt?
9. Mely folyamatokhoz köthető az integrációelméletek legújabb hulláma?
10. Mit értünk differenciált integráció alatt?

